
M A G Y A R
KÓDEX

LOVAGKOR ÉS
RENEZSÁNSZ

Petrarca, Francesco (1304–1374) · Olasz költő, valódi nevén Francesco Petrarco, a humanizmus atyja, a világ költészetének egyik legnagyobb alakja. Ma elsősorban olasz nyelven írt *Dalok könyvéről* híres, de ő maga, kortársai és humanista utókora latin költészetét és prózáját értékelték nagyra. A humanizmus számos törekvésének kezdeményezője volt, így például a középkori skolasztikától eltávolodva érdeklődését ókori szerzőkre irányította, s benne talált erkölcsi, stilisztikai mintát, ezáltal újfajta tudósmagartartást alakított ki. [PK–SHA]

antik források · A humanizmus korai szakaszában az ókori görög–latin források felfedezése meghatározó jelentőségű volt. Ez nem azt jelenti, hogy korábban ezek ismeretlenek voltak. A ránk maradt ókori irodalomnak kb. 90%-a Karoling-kori másolatokban és a 11–12. századi kódexekben őrződött meg, melyek az egymástól elszigetelt monostorok könyvtáraiban rejtőztek, vagy gyakoroltak szűk körű hatást. A humanisták érdeme, hogy a kódexeket felkutatták, szövegüket számos másolatban terjesztették, majd a könyvnyomtatás felfedezése után a sajtó útján is publikálták. Munkásságuk nyomán globális ismeretanyag alakult ki az ókori kultúráról, és ez ösztönzője, táplálója volt az újnak. [PK]

humanizmus · A megnevezést eredetileg azokkal a tanárokkal kapcsolatban alkalmazták, akik a középkori tanintézetekben a *studia humanitatis* (az ember mivoltára vonatkozó) tudományokat oktatták, a grammatikától kezdve a retorikáig és a szövegelemzésekig. A *studia humanitatis* vagy *humaniora* körébe a grammatika, retorika, költészet (és az egész irodalom), történelem, erkölcsfilozófia tartozik, a humanista ezeknek az oktatója és tudósa volt, illetve ezekben végzett alkotó munkát. A humanizmus központi gondolata az ember méltósága az univerzumban, az ember nemessége jó és balsorsában, léte nagyszerűségében és tragédiájában. A humanisták nagy hangsúlyt helyeztek az ember önmagába vetett hitére, amelyet arra a meggyőződésükre alapoztak, hogy az ember minden változás és körülmény közepette képes megőrizni emberi mivoltát, humanitását. Az ember belső értékei közül az erényt és a tudást,

megszerezhető értékei közül a földi dicsőséget, hírnevet tartották a legjobbnak. Az előbbieket neveléssel, példaadással és oktatással vélték elérhetőnek, az utóbbiak biztosítékát az alkotómunkában és a közösségért való nagy tettekben látták. Az Istenre és transzcendens értékekre irányuló szemlélődő élet helyett a cselekvőt (*vita activa*) részesítették előnyben. Nagyra értékelték a szellemi alkotást és a művészeteket, valamint az élet valamennyi területén megnyilvánuló kultúrát. [PK]

litterae (latin *irodalom*) · A humanizmus idején nem csupán az úgynevezett szépirodalmat jelentette, mint ma, hanem fogalmába minden emberrel foglalkozó tudomány, a természettudományok, sőt a ma obskúrnak tekintett tudományok (például asztrológia, alkimia, kiromantia = tenyérjós-lás) is beletartoztak. Irodalom mindenekelőtt az ókori latin és görög írásműveket értették, melyeknek felfedezését és elterjedését sokszor a feltámadásra, újjászületésre vonatkozó szóképekkel jellemezték. Fogalmába belesorolták azokat az alkotásokat is, melyek latinul vagy görögül íródtak, és az antik irodalmi normáknak megfeleltek. Ezekben szintén az újjászületést ünnepelték. [PK]

Filelfo, Francesco (1398–1481) · Olasz humanista, Firenzében tanított, hosszú ideig működött Milánóban a fejedelem szolgálatában és támogatását élvezve. Irodalmi munkái mellett kortársai görög tudományát becsülték nagyra (hét évig tanult görögül Konstantinápolyban). 1423-ban Ioánnész Palaiologosz görög császárral érkezett Budára, majd hónapokat töltött Zsigmond udvarában. 1424 februárjában Zsigmondot Krakóban, a lengyel király esküvőjére kísérte, és ott humanista orációkat mondott. I. Ulászló magyar királyhoz terjedelmes episztolát írt, melyben a török megtámadására buzdította a magyarokat. Kapcsolatban állt Vetési Lászlóval, dicsérte a magyar humanista műveit. [PK]

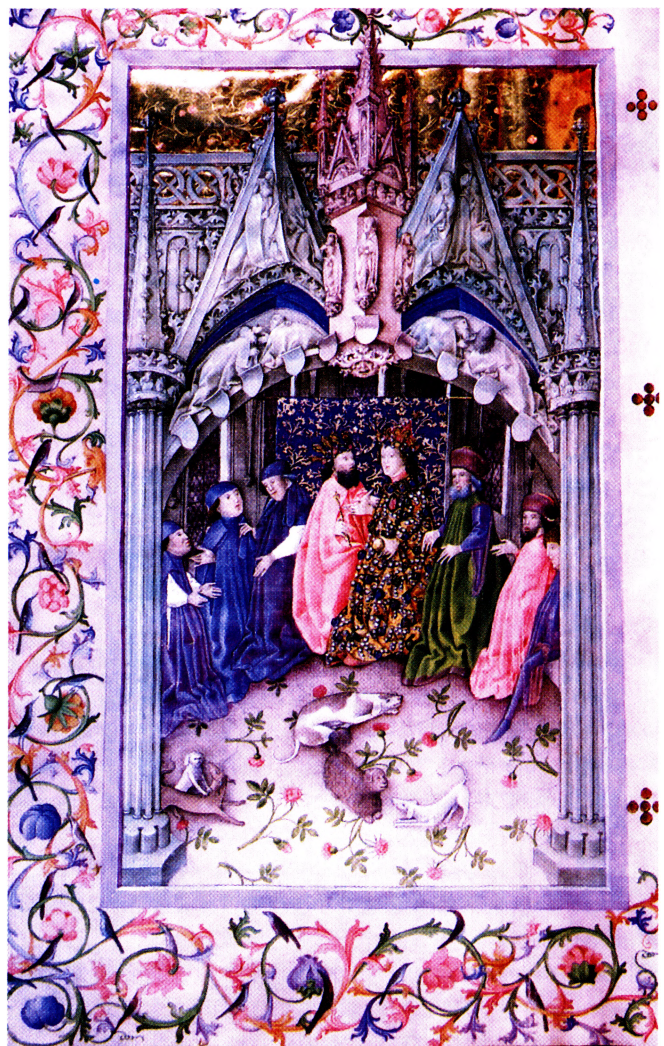
A császár és a világi választófejedelmek, 1447 előtt

viadala (1476). Verselése precíz, páros rímei sokszor bravúrosak. A középkor végére megszületett az elvont mondanivaló kifejezésére is képes írott irodalmi nyelv, másfelől pedig a latintól független, önálló magyar nyelvű líra.

HUMANISTA IRODALOM

A MAGYARORSZÁGI HUMANIZMUS MEGJELENÉSE

A 14–15. század fordulóján Firenzében kezdett kibontakozni az a késő középkori mozgalom, mely **Francesco Petrarca** kezdeményezéseit felhasználva, az újonnan felfedezett **antik források** alapján a középkori használatban megromlott latin nyelv helyreállítását, egyszersmind az egész kultúra megújítását tűzte ki céljául. Az új szellemi irányzat, melyet létrehozóiról, a humanistákról **humanizmusnak**, célkitűzéséről, az „újjászülető irodalom”-ról (*renascentes litterae*) pedig **reneszánsz**nak nevezünk, új korszakot nyitott az európai kultúrában, megteremtve az újkori műveltség alapjait. A 15. században Itáliában – mely Róma leszármazottjának és a latin nyelv igazi örökösének érezte magát – fej-

Aeneas Piccolomini útra kel a bázeli zsinatra. Pinturicchio falfestménye

lődött tovább, és alakította ki ideológiáját. A 16. században Európában máshol is meghonosodott, és az irodalomban tért hódította a nemzeti nyelvű reneszánsz.

Magyarország európai viszonylatban is igen korán kapcsolatba került az új kultúrával. Zsigmond király budai várát, mely császári székhely is volt, itáliai követként jeles humanisták (például **Francesco Filelfo**, **Ambrogio Traversari**) is látogatták, de a magyar literátusok királyukat mint császárt kísérve nemzetközi fórumokon is megismerkedhettek a humanizmus eszméjével és egyes képviselőivel (például **Poggio Bracciolini**). Erjesztő hatást gyakoroltak az Itáliában tanult magyarok, illetve a Magyarországon élő, Zsigmondtól magas rangra emelt olaszok (pl. a firenzei **Scolarik**) is. A humanizmus átültetésében jelentős szerepe volt a nagy humanistának, **Pier Paolo Vergeri**nek, aki élete utolsó éveiben szorosabb baráti kapcsolatban állt Vitéz Jánossal.

VITÉZ JÁNOS ÉS JANUS PANNONIUS

Vitéz János, aki születési helyéről *Ioannes de Zrednának* nevezte magát, Zsigmond király kancelláriájában kezdte pályafutását, majd fokozatosan emelkedett a magyar világi politika és egyházi élet csúcsára (Mátyás király főkancellárjává és esztergomi érsekké). Rendszeres humanista képzésben nem részesült, de egész életében művelte magát. Műveltsége egyedülálló volt magyar nemzedéktársai körében, irodalmi munkássága mellett foglalkozott asztronómiával és asztrológiával, történelemmel,

Scolari család • A firenzei Scolari család Magyarországon élt tagjai közül kiemelkedő szerepet játszott Ozorai Pipó (Filippo Scolari, †1426) temesi bán, Zsigmond hadvezére és Andrea Scolari váradi püspök (1409–1426). Az utóbbi váradi udvarában szép számban éltek olaszok, alkalmazottai közül többen egyetemi végzettségűek voltak. Udvartartása mellett mecenatúrájával is példát mutatott. [PK]

Bracciolini, Poggio (1380–1459) • Olasz humanista, a pápai kancellária alkalmazottja, 1453-tól Firenze kancellárja volt. A konstanzi zsinaton (1414–1418), melyen Zsigmond kíséretében szép számban vettek részt magyarok – köztük az óbudai egyetem tanárai –, buzdító levelet írt a császárnak. A zsinat befejezése után Magyarországra készült, ahová felolvasónak hívták, de ez a terv meghiúsult. Hunyadi Jánossal is kapcsolatban állt, mint ezt egy hozzá címzett levele tanúsítja. [PK]

Traversari, Ambrogio (1386 körül–1439) • Firenzei humanista, camalduli szerzetes, görög műveket fordított latinra, s héberül is megtanult. 1437 előtt firenzei követként járt Magyarországon, hazatérve leveleiben magasztalta Zsigmond budavári építkezéseit. [PK]

Vergerio, Pier Paolo (1370–1444) • Capodistria szülőhelyű humanista, az újkori pedagógia atyja. Bölcsész-, orvos- és jogi doktor, felszentelt pap volt, Itáliában működött. A konstanzi zsinaton Zsigmond császár érdekeit képviselte, majd 1418-tól az ő szolgálatában élt Magyarországon. Budán hunyt el. Zsigmond számára Arrianosz Nagy Sándorról szóló könyvét és Hérodotosz történeti művét fordította latinra, királya életét is megörökítette (ez utóbbi munkája lappang vagy elenyészett). Antik példák nyomán megújította a szónoki beszédet, az episztolát és a komédiát. *Az ifúság nemes erkölcei és a szabad tudományok (De ingenuis moribus et liberalibus adolescentiae studiis*, 1402) című könyve az első humanista pedagógiai mű, melyen nemzedékek nevelődtek. [PK]

Vitéz János sírköve

Ivanich Pál (15. század közepe) · Az első magyarországi könyvszerkesztő és -kiadó, Horvátországban született, a zágrábi egyházmegyében. 1445-ben Vitéz udvari papja Nagyváradon. Az *Epistolarium* leveleit ő gyűjtötte egybe és állította össze Vitéz megbízásából, a kötetet elő- és utószóval látta el. Az egyes levelekhez jegyzeteket, kommentárokat fűzött, melyek klasszikus auktorismereteiről, nagy retorikai műveltségéről és tájékozottságáról tanúskodnak. Császári kanonok is volt, V. Miklós pápának török nyelvből tolmácsolt. [PK]

első magyar könyvnyomda · Kárai László alkancellár, budai prépost 1470-ben követségben járt a Szentzséknél, s akkor hívta Magyarországra, feltehetően Vitéz megbízását teljesítve, a Rómában tartózkodó Hess András német nyomdászt, aki Budán rendezte be nyomdáját. Hess 1472-ben elsőként „minden magyar ember számára kedves és kellemes” olvasmányul a *Budai krónikát* (*Chronica Hungarorum*) jelentette meg Káraihoz szóló ajánlással. Második, egyszerűsített utolsó nyomtatvány a humanisták két igen kedvelt olvasmányát, *Basilius Magnus* (Nagy Vazul) *De legendis poetis* (A költők olvasása) című művét és Xenophón *Szókratész-apológiáját* foglalja magában, mindkettőt Leonardo Bruni firenzei humanista fordításában. A keleti egyházatyja, Nagy Vazul fontos hivatkozási alapot nyújtott az ókori szerzők műveinek olvasását szorgalmazó humanisták számára. A Xenophón-mű először Hess nyomdájában látott napvilágot, talán budai kéziratból. Hess további nyomtatványairól nem tudunk. [PK]

pozsonyi egyetem · A pozsonyi egyetem (*Universitas Histropolitana*, közkeletűbb nevén *Academia Istropolitana*) szervezésében Vitéz Jánosnak döntő szerepe volt. A létesítésére vonatkozó kérvényt Mátyás nevében fogalmazták, és 1465. évi követségén Janus Pannonius adta át II. Pál pápának. Vitéz kora jeles tudósait, például a csillagász Regiomontant, Galeoto Marziót, Janus olasz barátját hívta tanárnak. A tanárok személyéből úgy tűnik, hogy az egyetem humanista alapképzettséget adott a fakultásain oktatótt szaktudományok mellé. Hallgatói magyar polgár és kismemes ifjak mellett az ország társadalmi elitjének fiai voltak. Vitéz és Janus 1472. évi halála után a

Szent Jeromos az írópultnál. Miniatúra a Hieronymus-kódexből

külföldi tanárok hazamentek, az egyetem sorvadni kezdett, és 1474-ben megszűnt működni. [PK]

Garázda Péter (1440 körül–1507 előtt) · Vitéz János és Janus Pannonius rokona, neves humanista költő. Ferrarában Guarino iskolájában tanult, majd Firenzében kapcsolatba került a neoplatonikus akadémiával, Padovában jogot végzett. 1472-ben tért haza Magyarországra, itt kisebb egyházi tisztségeket töltött be. Kapcsolatban állt Lorenzo de' Medicivel, Marsilio Ficínóval levelezett. Költeményeit kiváló olasz humanisták (például Filippo Buonaccorsi, Bartolomeo Fonzio) dicsérték. Versei nem maradtak fenn, mindössze egy epigrammáját, a sírfeliratát ismerjük. [PK]

A négy erény falképen az esztergomi palotából, 1490 körül

erkölcsfilozófiával, filológiával. Latin nyelvű kódexeit maga javította (emendálta). Barátja és eszmetársa volt „a közép-európai humanizmus apostolá”-nak, Enea Silvio Piccolomininak (a későbbi II. Pius pápának). Részt vett a Hunyadi-fiak nevelésében, nagy szerepe volt Mátyás királlyá választásában. Később a Mátyás elleni összeesküvés élére állt, 1472-ben hunyt el.

Önálló irodalmi ambíciói nem voltak, levelei túlnyomó részét és szónoki beszédeit politikai működésének szükségletei hívták életre, alkalmilag íródtak. Leveleskönyve, az első humanizmus kori tudós mű Magyarországon, **Ivanich Pállal** együtt létrehozott munka. Szónoki beszédei (orációi) legfontosabb témája a török elleni összefogásra való buzdítás, ami az olasz humanistáknak is egyik legégetőbb gondja volt; ez kiegészül a magyarok addigi szenvedéseinek és áldozatkészségének ecsetelésével, valamint az európai népektől való segítségkérés-sel. Mindkét műfajú írásaiban a középkori retorikát ötvözte humanista elemekkel, így például friss olvasmányélményeiből származó átvételekkel, parafrázisokkal. Műveit példának tekintették Magyarországon, a külföldiek elismeréssel fogadták.

Honfitársai pallérozatlanságát fájlatva Vitéz János magára vállalta a magyarországi humanista kultúra megalapozását, szervezését és támogatását. Várad püspöki könyvtárát külföldiek is látogatták, Esztergomban humanista könyvtárat létesített, Mátyás király *Bibliotheca Corvinianájának* teremtve vele mintát. Ő áll a háttérben az **első magyar könyvnyomda** alapításának, s **Pozsonyban egyetemet** létesített, az *Universitas Histropolitensis*. Támogatta a nagy számban hozzá érkező külföldi és különösképpen az olasz humanistákat, akik műveket írtak, ajánlottak neki. Váradon, majd Esztergomban létrehozta a magyarországi humanista akadémiák előzményeit. Több tehetséges magyar ifjút taníttatott Itáliában, akik itthon az ő segítségével magas tisztségeket nyertek el. Közéjük tartozott **Garázda Péter** és **Vetési László**, valamint híres unokaöccse, Janus Pannonius.

Janus Pannonius (eredeti nevén Csezmicei János) a magyar irodalom első nagy egyénisége, az irodalmi műveltségen alapuló magyarországi világi költészet megteremtője, az Itálián kívüli európai humanista költészet első nagy alakja. A szlavóniai Csezmicén 1434-ben született, nemesi családból. Nagybátyja, Vitéz János költségén Ferrarában **Guarino Veronese** iskolájában humanista képzést kapott (1447–1454), majd Padovában jogot végzett. Hazatérte után (1458) fényes karriert futott be: pécsi püspök, Mátyás főkincstartója és szlávón bán lett. Amikor a Mátyás elleni összeesküvés miatt a király haragja elől menekülni kényszerült, megbetegedett, és 1472-ben Medvevárban meghalt. Az utókor görögből készült latin vers- és prózafordításaival műfordítóként, valamint a humanista levélírás kiváló képviselőjeként is számon tartja.

Janus Pannonius ferrarai iskolaéveiben tűnt ki bámulatos költői tehetségével, szerzett itáliai hírnevet, s lett – mint maga írta – *Pannonia első dicsősége*. Elégiákat és panegyricusokat (vö. **Claudius Claudianus**) is szerzett, de korai hírnevét leginkább virtuóz epigrammáinak köszönhette, melyek írásában **Martialis** volt az utánzott példaképe. Témáit ferrarai napi élményeiből és olvasmányából, az irodalommal és a költőkkel kapcsolatos élményeiből merítette. Epigrammáinak hangneme dicséző vagy szatirikus; magasztalta az erényt, a tudást, az alkotótehetséget, a nagy tetteket; csipkedte az emberi ostobaságot, jellemtelenséget. Erotikus epigrammái, melyek többségére a szatirikus hangvétel jellemző, ma is népszerűek. Dicséző epigrammái közül kiemelkednek az önmagáról

Medvevár

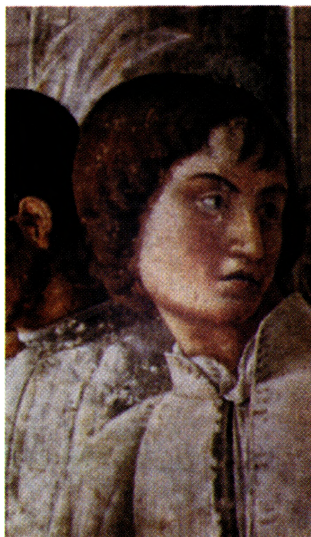
Vetési László (1450 körül–1475. február 2. után) · Ferrarában tanult az 1460-as években, görögül és latinul szónokolt, költeményeket írt. Vetési Albert veszprémi püspök rokona, 1473-tól veszprémi nagyprépost. 1475-ben Mátyás követeként Rómában a pápa előtt mondott beszédet, melyet nyomtatásban is kiadott. Irodalmi műveit nagyra értékelték kortársai (például Janus Pannonius, Francesco Filelfo). Szerzői versciklusba rendezve tizenkét, ferrarai diákéveiben írt költeménye maradt fenn. 1475 után nincsenek róla adatok, feltehetően fiatalon halt meg. [PK]

Veronese, Guarino (vagy Guarino da Verona, 1374–1460) · Kiváló humanista, Vergerio és Vittorino da Feltre mellett a 15. század legnagyobb pedagógusa volt. Firenzében és Velencében működött, 1436-ban Ercole d' Este fejedelem Ferrarába hívta, ahol haláláig tanított.

Az Este család nevelője és oktatója volt, emellett az egyetemen tanított. Iskolájába Itáliából és egész Európából özönlöttek a hallgatók, Janus Pannonius magyar nemzedéktársai szinte mind nála tanultak Itáliában. Janus – csaknem családtagként – az ő házában lakott Ferrarában. [PK]

Claudianus, Claudius (375 körül–404) · Alexandriai származású görög költő, latinul és görögül verselt. Hírnevét elsősorban *panegyricusaival*, valamint *Proserpina elrablása* (*De raptu Proserpinae*) című mitológiai eposzával szerezte. Sticho római hadvezér és államférfi udvari költőjeként élt és alkotott. Dicsőtő verseiben ura, valamint Honorius császár erényeit és tetteit magasztalta. Az ókori *panegyricus* (dicsőtő mű) műfaját – melynek legkiválóbb képviselője, az utolsó nagy római kori latin költő, Claudianus volt az ókorban – Janus Pannonius és kortársai élesztették fel. [PK]

Martialis, Valerius (40 körül–102 körül) · Hispániai származású római költő, a latin *epigramma* klasszikusa. Tizenöt könyvből álló epigrammagyűjteményében kivételes szellemességgel és tökéletes költői tudással mutatta be a római társadalom erkölcsi hanyatlásának számos tünetét, kortársai emberi gyengeségeit, ostobaságát, álszentségét, hibáit és bűneit. Az ókorban mindvégig az egész Római Birodalom területén nagy népszerűségnek örvendett. A középkorban is ismerték, majd a reneszánsztól kezdve nagy hatást gyakorolt az európai költők (például Lessing, Goethe, Schiller) tevékenységére. [PK]

Janus Pannonius állítólagos portréja Mantegna festményén

JANUS PANNONIUS: NÉVVÁLTOZÁSÁRÓL

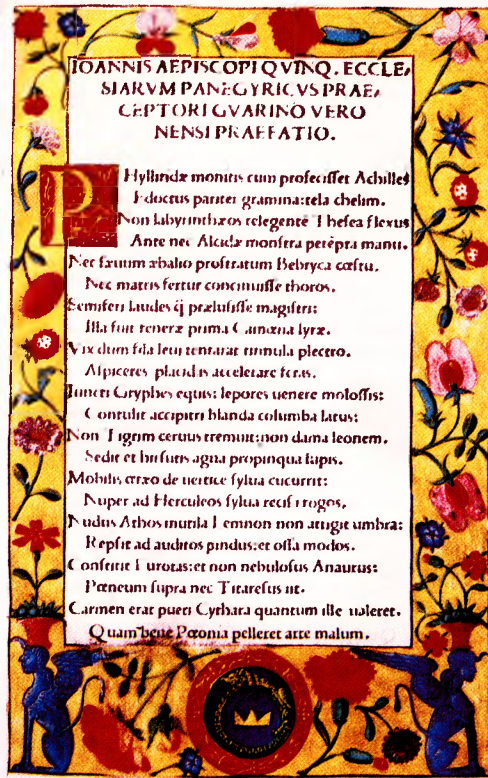

János volt a nevem, s Janus, ki e verseket írta!
Megmondom, ha netán tudni kívánod okát.
Nem buta gögből hagyatam cserben a régi nevem, nem!
Tudna-e bárki különb s szebb nevet adni nekem?
Ezt hittem magam is, s lásd Janus letem, amint a
Múzsza magához emelt s megkoszorúzta fejem.

Forrás: Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I. Humanizmus. Szerkesztette: Acs Pál–Jankovics József–Köszeghy Péter. Fordította: Berczeli Anzelm Károly. Balassi Kiadó, Budapest, 1998, 13.

neoplatonikus filozófia • A 3. századtól a 7. századig virágzott, Platón tanításait kapcsolta össze püthagoreus, orphikus, arisztotelészi–peripatetikus, sztoikus stb. elméletekkel, elemekkel. Legfontosabb képviselői Plótinosz, Iamblikhosz, Porphürosz. [PK]

Ficino, Marsilio (1439–1499) • Az ókori neoplatonikus filozófiai irányzatot a 15. században a firenzei filozófus, Lorenzo de' Medici támogatja és barátja élesztette fel, s ötvözte a keresztény eszmeiséggel. Lefordította latinra Platón összes művét és több ókori neoplatonikus szerző könyvét. A saját elméleteit *Theologia platonica* (1474) (*Platóni teológia*) című művében foglalta össze a legteljesebben. Kapcsolatban állt Janus Pannoniusszal, ismerte egyes költeményeit, 1469-ben ajánlásával elküldte neki *De amore* (*A szerelemről*) című dialógusát, melyben Platón *Lakoma* című művét értelmezte és a reneszánsz új szemléletmát dolgozta ki. [PK]

Janus Pannonius pergamenre nyomott, festett verseskötete, 1513

JANUS PANNONIUS: ÁGNESHEZ

Életem, Ágneském ragyogó szemeidbe tekintek.
S mintha a menny páros csillaga tűnne elém.
Csillag, azonban a széles mennybolt legragyogóbbja.
Vénusz anyánk tüzel így égi helyén, lobogó
karjai közt Jupiternek. S így szikrázik az éjben
Arcturusát ölelő távoli Sírúsz is.

Forrás: Janus Pannonius. Magyarországi humanisták. Fordította: Kardos Tibor. Szerkesztette: Klaniczay Tibor. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1982, 21.

JANUS PANNONIUS: EGY DUNÁNTÚLI MANDULAFÁRÓL

Herkules ilyet a Hesperidák kertjébe' se látott,
Hősi Ulysses sem Alkinoos szigetén.
Még boldog szigetek bő rétfjein is csoda lenne,
Nemhogy a pannon-föld északi hús rögein.
S íme, virágozik a mandulafácska merészen a télben,
Ám csodaszép rügyeit zuzmara fogja be majd!
Mandulafám, kicsi Phyllis, nincs még fecske e tájon,
Vagy hát oly nehezen vártad az ifju Tavaszt?

Forrás: Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I. Humanizmus. Fordította: Weöres Sándor. Szerkesztette: Ács Pál–Jankovics József–Köszeghy Péter. Balassi Kiadó, Budapest, 1998, 99.

és saját jelentőségéről írottak. Nagy öntudat jellemzi, mely abból ered, hogy pontosan tisztában volt saját költői nagyságával és érdemeivel. Kitűnő epigrammákat írt tanáráról, Guarinóról, akit apjaként szeretett és tisztelt. Még Ferrarában kezdte el *Guarino-panegyricusát* is, melyben méltó emléket állított neki. Erotikus epigrammaiban szókimondóan és élesen gúnyolta környezete fajtalanjait, kéjenceit, bujait. Tizenhat éves korában írta *Életkoráról* (*De aetate sua*) című versét, melyben dicsekvéssel örökítette meg felnőtt férfivá válásával kapcsolatos élményeit. Nőket ritkán dicsér, gyengéd érzéseit inkább rejtegeti, de ezekről árulkodik az *Ágneshez* (*Ad Agnetem*) című bókverse, az individuális magyar szerelmi költészet első gyöngyszeme.

Padovában kevés verset írt, de ott szerezte legterjedelmesebb költeményét (*Marcello-panegyricus*). Magyarországi költészetében fő műfaja az elégia, de

epigrammákat is alkotott. Megörökített politikai és hadi eseményeket, megszólaltatta alkotói magányát és háborúellenességét. Hazai költeményei közül kiemelkedő a *Búcsú Váradtól* (*Abiens valere iubet sanctos reges Waradini*) című, melyben a téli magyar táj, Várad természeti, kulturális és szellemi értékei elevenednek meg. Anyja, *Borbála halálára* írt elégiájában megrázó erővel szólal meg a fiúi gyász és szeretet. Gyakran foglalkozott saját szenvedéseivel. *Mikor a táborban megbetegedett* (*De se aegrotante in castris*) című elégiájában elbúcsúzik az élettől, sírversét és ebben saját jelentőségét is megfogalmazza: *Itt nyugszik Janus, kivel ősi Dunánkhöz / Jöttek a szent Helikon zöldkoszorús szüzei.*

Az egyik utolsó elégiájában, *A saját lelkéhez* címűben (*Ad animam suam*) – melynek háttérében **neoplatonikus filozófiai** ismeretei (vö. **Marsilio Ficino**) állnak –, a halál gondolata mellett az emberi nemből való kiábrándultsága is érzékelhető. Egy másikban (*Az árvíz; De inundatione*) az embert fenyegető természet jelenik meg a világot elnyelő árvíz apokaliptikus képeiben. Költészetének hazai fogantatásáról szóló érzései az *Egy dunántúli mandulafáról* (*De amygdalo in Pannonia nata*) és *A roskadozó gyümölcsfa* fa-allegóriájában ismerhetők fel. Az egyik gyümölcsfa korai virágait fagy várja a pannóniai télben, a másik roskadásig tele gyümölcsökkel, melyeket – gondos kézzel való szedegetés helyett – dorongokkal vernek le.

A későbbi latinul és magyarul verselő költők, akik táplálkoztak verseiből, és az ő költészete színvonalát tekintették mércéjüknek, az első magyar költőt, a magyarországi költészet első dicsőségét (*gloria Pannoniae*) látták és látják benne a mai napig is.

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A HUMANISTA MŰVELTSÉG

Szervezőtevékenységébe, itáliai kapcsolataiba és mecenatúrájába Vitéz János a neveltjét, Mátyás királyt is bevonta, aki később, miután felszámolta és kiheverte az összeesküvést, maga vette kézbe országában a humanista kultúra fejlesztését és irányítását. A király kimagasló szellemi képességekkel rendelkezett, és maga is járatos volt a humanista stúdiumokban, sőt egyes természettudományokban (például asztronómia, alkímia) is; műveltségét magasztalták olasz kortársai. A nevében fogalmazott levelek nagy részét kancelláriájában magyar humanisták írták, de maga is fogalmazott, diktált. Levelei a humanista levél-műfaj esztétikai normáinak megfelelően célratorók, jól áttekinthetőek, világosan érthetőek, sallangmentesek, és Mátyás uralkodói erényeit tükrözik.

Mátyás király Aragóniai Beatrixszal kötött házassága (1476) után hozzákezdett annak a nagyszabású tervének megvalósításához, hogy *Magyarországból második Itáliát teremt* (Bonfini). A magyarországi humanizmus fellegvárává a királyi udvar vált, ahol külföldi, többnyire olasz tudósok a király megbízásait teljesítve dolgoztak. Az udvar szellemiségét a firenzei neoplatonikus filozófia határozta meg, a közvetlen és szoros kapcsolatok révén Budán mintegy a **firenzei akadémia** kihelyezett tago-

MÁTYÁS KIRÁLY POMPONIO LETÓNAK

(1471. szeptember 13.)

Mi, Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya, szeretettel üdvözlölközök Giulio Pomponio Letóval.

Könyvfestőnk, Blandius révén, ki e napokban kéziratokkal tért haza Rómából, megkaptuk leveledet, mely országos elfoglaltságaink s nem csekély aggodalmaink közepette annál is kedvesebb volt számunkra, mivel ismételten tapasztaltuk, hogy tudós társasággal egyetemben megemlékezel rólunk. Immáron közhelynek számít, hogy fegyverzaj közepette hallgatnak a műzsák – mi azonban, bár szinte állandó háborúságban élünk, csekélyke szabad időnk nagy gyönyörűséggel s vigasztalódással szenteljük az irodalom élvezésének. Ennek okáért a téled küldött ajándékot nem csupán az arcunkra kényszerített, hanem lelkünk mélyéből fakadó nagy hálával és örömmel fogadtuk, és az utóbbi napok során már többször is végig olvastuk azt a Silius Italicus-kiadást, melyet kezdeményezésedre nemrégiben oly csinos külsővel nyomtattak ki Rómában. Már ifjúkorunkban szeretjük Siliust; most pedig, amikor magunk is hadak közt forgolódunk, annál is inkább szeretjük, minthogy maga is hadakról énekel. Ennek ellenére nem tagadhatjuk, hogy szomorú a királyoknak sorsa, amiért háborút kénytelenek viselni; mert gyakorta diadalmaskodnak ugyan, de mindannyiszor emberi vérontás árán. Mi persze nem kívánjuk a háborút, de ha reánk kényszerítik, nem utasíthatjuk vissza; ezt nemzetünk becsülete, sértett jogaink és rosszakaróink szándéka egyaránt megköveteli! Ez már annyira mindennapos, kézenfekvő igazság, hogy nem is lehet szilárd az a béke, melynek nem előzetes háborúval vetjük meg biztos alapjait. Éppen azért kell a te és a tied sorsát magasztalnom, mivel tihozzátok az illik, hogy ne vérontásra és ne királyságokra áhítozzatok, hanem kizárólag az erény és az irodalom babérait, s miközben ezt teszitek, a királyok háláját is elnyeritek, mert elfeledtetitek velünk a kegyetlen fegyvercsatagóást. Minden jót! Szeretnők és kívánnók, ha bennünket megtartanál emlékezetedben, mostani küldeményünket pedig oly lélekkel fogadnád, amilyen kedves volt minekünk is a te ajándékod.

Budán, az Úr 1471. esztendejében, szeptember 13-án.

Forrás: Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I. Humanizmus.

Fordította: Boronkai Iván.

Szerkesztette: Ács Pál–Jankovics József–Köszeghy Péter.

Balassi Kiadó, Budapest, 1998, 399.

Brandolini Lippo, Aurelio (1454–1497) · Firenzei humanista író. 1489–1490-ben retorikatanár volt Mátyás udvarában, ott írta két legfontosabb művét, *A köztársaság és a királyság összehasonlítása* (*De comparatione reipublicae et regni*) és *Az emberi élet mibenléte és a testi betegség elviselése* (*De humanae vitae conditione et toleranda corporis aegritudine*) című dialógusát. Az utóbbinak az emberi élet értéke és az emberi méltóság a problematikája, akárcsak Gianozzo Manetti (1369–1459) híres, *Az ember méltósága és kiválósága* (*De dignitate et excellentia hominis*) című munkájának. [PK]

firenzei neoplatonikus akadémia · Az 1460-as évek közepe tájt Marsilio Ficino hozta létre a maga köré gyűjtött firenzei humanistákból. A Mátyás királlyal és a magyarországi humanistákkal való kapcsolatok az 1470-es évek végétől fogva váltak egyre szorosabbá. A magyarok és a firenzeiek között a fő összekötő kapocs Francesco Bandini, a firenzei akadémia tagja volt, aki 1476-ban Beatrix királynő kíséretében jött Budára, s haláláig (1490 körül) Magyarországon maradt. Ficino állandó levelezésben állt vele, Mátyás királlyal és néhány magyar humanistával; elkészült műveit ajánlások kíséretében eljuttatta Magyarországra. A firenzei akadémia több tagja levelezett magyarokkal vagy megfordult Budán, illetve hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott Mátyás udvarában, és könyveket hozott vagy írt a királynak. [PK]

Petrus Ransanus nápolyi követ
Mátyás király és Beatrix királyné előtt.
Miniatúra, 1490

Marzio, Galeotto (1427?–1497?) · Narni születésű költő, író, orvos volt, 1447-től Guarino ferrarai iskolájában tanult, ott életre szóló barátságot kötött Janus Pannoniusszal. 1461-ben az ő meghívására jött Magyarországra, Vitéz János hívévé vált. Ezután Padovában és Bolognában tanított, 1465-ben az itáliai követségről hazatérő Janusszal érkezett újból Magyarországra. Itt írta és Vitéznek ajánlotta *Az ember (De homine)* című orvosi jellegű művét. Tanára volt a pozsonyi Universitas Histropolitensisnek. A Mátyás elleni összeesküvés leleplezése tájt (1471–1472) hagyta el Magyarországot. 1477 körül írt *A közönségesen ismeretlen dolgok (De incognitis vulgo)* című műve eretnek tanai miatt az inkvizíció Velencében börtönbe zárta, ahonnan Lorenzo de' Medici és Mátyás közbenjárására szabadult 1478-ban. Budára jött, magával hozta eretnek művét, melyet Mátyásnak ajánlott. 1482-ben Badenben kereste fel a hadakozó Mátyást, támogatást kért tőle lányai hozományához. 1485-ben Itáliában írta *Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásai és tettei (De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae)* című könyvecskéjét, és ezt Corvin Jánosnak dedikálta. [PK]

Bátori Miklós (1435 körül–1506) · Galeotto Marzio tanítványa volt Bolognában, 1475-től váci püspök. Vácott és Nógrád várában reneszánsz stílusban építkezett. Francesco Bandini barátja volt, Marsilio Ficinoval és Sebastiano Salvinival levelezett, Magyarországra hívta őket. Ficino filozófiai munkáját ajánlotta neki. Guarino Veronese fiával, Battistával is levelezett. Mátyás király nagyra becsülte, de az 1480-as évek elején haragra gerjedt iránta. Mátyás halála után Vácott nyilvános főiskolát alapított, melyen neves itáliai professzorok (Pescennio Francesco Negro, Bernardino d' Udine) vezetésével az összes tudományt tanították. Verses történeti művet írt, amely elveszett. [PK]

Biblia kötéstáblája Mátyás király címerével

Antonio Bonfini mellképe a *Philostratus-kódexből*, 1485 körül

Bonfini, Antonio (1427–1502) · Ascoliban, majd Recanatiban tanította a humaniorát, 1486-ban érkezett Mátyás udvarába a királyi családnak hozott műveivel. Mátyásnak Hermogenész-, Aphthóniosz- és Hérodianosz-fordítását ajánlotta, Beatrixnak a budai udvarban játszódó, neki írt és ajánlott, a házastársi szeméremről és a szüzességről szóló *Symposionját*, valamint *Ascoli történetét*, Corvin Jánosnak a Corvinusok genealógiáját és egy verseskötetét dedikálta. Budán latinra fordította Philostratosz műveit és Filarete (Antonio Averlino, 1400 körül–1469) építészeti traktátusát Mátyás számára. 1488-ban Mátyás megbízta a magyar történelem megírásával, e művén 1497-ig dolgozott. II. Ulászlótlól magyar nemességet kapott, Budán hunyt el. [PK]

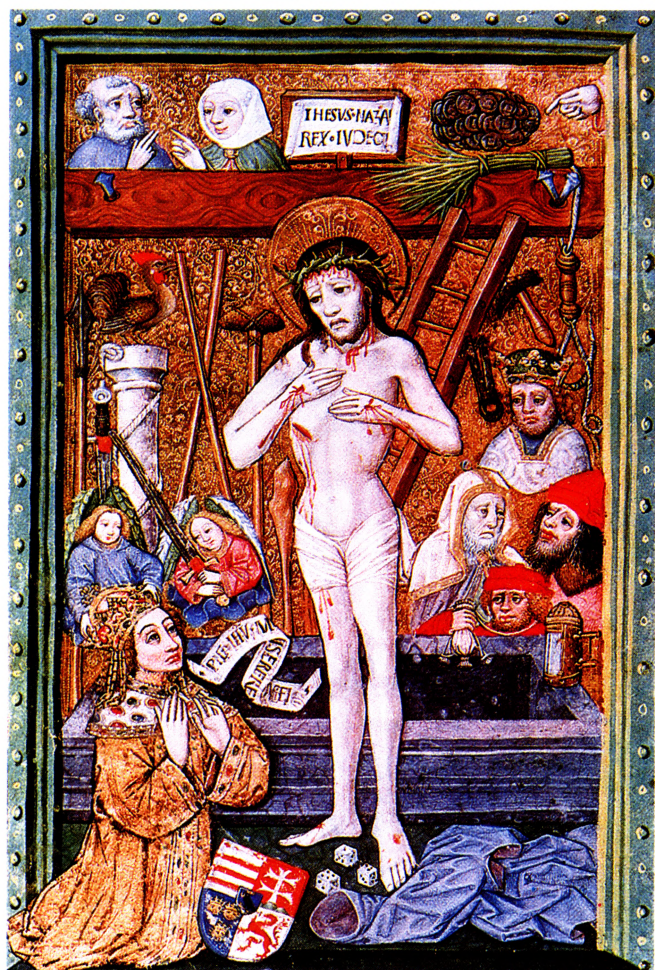

Galeotto Marzio arcképe érmén

zata működött. Görögből és olaszból készített latin fordítások, Mátyást és tetteit dicsőítő művek, a budai udvarban játszódó, különféle témájú humanista dialógusok (például **Aurelio Brandolini Lippo** művei) keletkeztek. Az irodalmi és tudományos munka legfontosabb eredménye a korszerű magyar történetírás létrejötte.

A király **Antonio Bonfini**t bízta meg a magyar történelem humanista ízlésű megírásával. A történetíró Thuróczy krónikáját dolgozta át, számos dokumentummal és az élő hagyománnyal kiegészítve. Saját kora bemutatásában főleg a szemtanúk és saját élményeire támaszkodott. A magyar történelem előzményeit az egyetemes történelemből ágyazva tárgyalta, és sok ókori forrásból merített. A magyar múltrol szóló ismeretek a 19. századig főképp Bonfini művéből származtak, itthon és külföldön egyaránt. Népszerűségben Bonfiniéval vetekedett **Galeotto Marzio** Mátyásról szóló könyvecskéje, amely-

Missale lapja a fájdalmas Krisztussal. Előtérben a térdeplő Mátyás király, 1469

ben a szerző anekdotaszerű kis történetekben örökítette meg élményeit a királyról és családjáról, a magyar szokásokról és műveltségről, magyar barátairól. Az utóbbiak közül **Bátori Miklósról** emlékezik meg a legmelegebben.

Mátyás legnagyobb kulturális tette könyvtára, a *Bibliotheca Corviniana* létrehozása volt. Körülbelül 2000–2500 kötetével a korszak legnagyobb világi könyvtárának számított, állományát csak a vatikáni könyvtár múlta felül. Értékét növelte, hogy – mint korábban Vitéz Jánosé – humanista könyvtár volt. Ez azt jelenti, hogy a teljesség igényével gyűjtötte az ókori irodalmat, vagyis az összes görög és latin forrást, beleértve a patrisztikai irodalmat is. Kevés nyomtatott könyvet tartalmazott, inkább nagy értékű kódexekből állt. Ezeket görögül és latinul értő tudósok másolták vagy ellenőrizték, a legkiválóbb itáliai és magyar könyvfestő művészek ékesítették, az egyedi díszítésű könyvkötéseket és a vereteket kitűnő mesterek alkották. A nagyszerű könyvtárból ma mindössze 216 hiteles corvinát ismerünk.

A JAGELLÓ-KORI HUMANISTA IRODALOM

Mátyás király halálával nagy tetteinek és kezdeményezéseinek jó része nem talált folytatóra. Az olaszok többsége eltávozott az udvarból, helyükbe a II. Ulászló királyt szolgáló csehek és morvák jöttek, és sokat időztek Budán bécsiek, akikkel a kapcsolat szorosabbá vált. A humanisták számára a legnagyobb vonzerőt továbbra is a Corvina könyvtár jelentette. Tudatos gyarapítása megszűnt (az a körülbelül másfélszáz kódex, melyet még Mátyás rendelt **Vespasiano da Bisticci** firenzei műhelyéből, nem került haza); több kódexét kölcsönadták, sőt elajándékozták, de állománya gazdagságával és unikumaival – páratlan ritkaságú görög és latin kódexivel – így is kitűnt Európában, és kivételesen jó lehetőséget adott az irodalmi és tudományos alkotómunka számára.

II. Ulászló udvarában cseh és morva humanisták tevékenykedtek. Ők a király Budán működő cseh kancelláriájában dolgoztak, és Itália mellett a humanista kultúrához felzárkózó Bécshez is igazodtak. Két európai híresség, az olmtüzi **Augustinus Moravus** és a legnagyobb

Ballustrádtörödékek
Jagelló-címerrel

Bisticci, Vespasiano da (1421–1498) • Firenzei könyvkereskedő és író, *Vite (Életrajzok)* című művében megírta Vitéz János, Janus Pannonius és Handó György életrajzát. [PK]

Moravus Olomucensis, Augustinus (1467–1513) • Krakkóban, majd Itáliában tanult, 1496-tól 1511-ig élt Budán, Ulászló cseh kancellárjának alkancellárja volt, retorikai tárgyú művei figyelemre méltóak. [PK]

Hasistejnsky z Lobkovic, Bohuslav (1461–1510) • Rövid ideig, 1502–1503 között élt Budán, szép számban maradtak fenn magyar vonatkozású, illetve magyaroknak címzett költeményei. [PK]

Celtis, Conrad (1459–1508) • Német humanista költő. Műveltségét szülőföldjén, Itáliában és Krakkóban szerezte. Az 1480-as évek végén Magyarországon is járt. Ingolstadtban és Nürnbergben, 1497-től haláláig pedig a bécsi egyetemen tanított. Számos költeményével, valamint Tacitus *Germániájának* és Hroswitha von

Gandersheim műveinek kiadásával a német öntudat megfogalmazásában vállalt úttörő szerepet. Germania műveltségének emelése érdekében az itáliai akadémiák mintájára tudós társaságot szervezett hazájában és Bécsben. [PK]

Dunai Tudós Társaság (*Societas Litteraria Danubiana*) • 1497-ben Conrad Celtis alapította Bécsben, körülbelül 1511-ig állt fenn. A Társaság alapító tagjai közt Magyarországon élt külföldi humanisták voltak, és Budán is rendeztek összejöveteleket. 1497-ben kiadták Pseudo-Apuleius *De mundo* című művét, melyhez a tagok Celtist üdvözlő verseit csatolták. A Társaság tudományos működése nem jelentős, legfőbb tevékenysége a tagok műveinek bírálata, kiadásra való előkészítése volt. [PK]

Ifj. Vitéz János (†1499) • Vitéz esztergomi érsek unokaöccse, neveltje. Itáliában tanult, jogot végzett, Galeotto Marziónak is tanítványa volt. 1493-ban veszprémi püspöksége mellé elnyerte a bacsit, az utóbbinak kormányzójaként működött. Több híres itáliai humanistát pártfogolt, 1497-től haláláig a Dunai Tudós Társaság elnöke volt. [PK]

Ifj. Vitéz János püspökké szentelése

Rotterdami Erasmus (Erasmus Roterodamus, Desiderius) (1466–1536) · Németalföldi humanista, kora legjelentősebb gondolkodója és legnagyobb hatású alakja. A keresztény humanizmus legfontosabb képviselője. Eszményül állította fel az őskereszténységet, szeretetre épülő, emberies és türelmes kereszténységet hirdetett. Úttörő jelentőségű kritikai jegyzeteivel ellátott görög *Újszövetség*-kiadása, melyhez saját latin fordítását mellékelte. E műve alapján keletkezett Komjáti Benedek, Pesti Gábor és Sylvester János magyar bibliafordítása. Eszméi terjesztésében nagy szerepe volt leveleinek, szinte egész Európával levelezett. A Jagelló-kori humanisták túlnyomó része személyes kapcsolatban állt vagy levelezett vele. Irodalmi művei (például *A Balgaság dicsérete*, *Nyájás beszélgetések*) ma is népszerűek. [PK]

Estei Hippolit (1479–1520) · Beatrix királyné unokaöccse, akit Mátyás király hétéves korában esztergomi érsekké (1487–1497) nevezett ki. Magyarországon a legkorszerűbb nevelésben részesült, már tizenéves korában gazdag állományú humanista magánkönyvtárral rendelkezett. Méltóságát elcserélte Bakócz Tamással az ugyancsak nagy jövedelmet biztosító egri püspökségre (1497–1520). 1493-tól bíboros, egyúttal milánói (1498-tól) és capuai érsek (1502-től), valamint ferrarai püspök is (1503-tól). Magyarországon csak rövid ideig tartózkodott (1487, 1513, 1518–1520). Híres mecénás volt. Bőkezűen támogatta az irodalmárokat, legkiválóbb pártfogoltja Ariosto volt, aki neki ajánlotta *Orlando furiosóját*. Egri udvarában az 1510-es években két híres olasz foglalkoztatott, Giovanni Manardi orvostudóst és a humanista Celio Calcagninit. Esztergomi érsekségének és egri püspökségének fennmaradt számadáskönyvei (az úgynevezett *Hippolit-kódexek*) fontos gazdaságtörténeti források. [PK–RGy]

Szatmári György (1457–1524) · A Jagelló-kori humanizmus legnagyobb magyar mecénása, püspök és kancellár. Polgári származású, kezdetben a királyi kancellária alkalmazottja (királyi titkár, 1494–1499), majd irányítója (titkos kancellár, 1499–1521; 1521-től haláláig főkancellár is). Káptalani javadalmak birtoklása után veszpré-

Szatmári György püspök címere

mi (1499–1501), váradi (1501–1505), pécsi püspök (1505–1522) lett, végül esztergomi érsek (1522–1524). 1506-ban szenteltette magát pappá. Az 1500-as években az ország külügyeinek teljhatalmú intézője volt. Végrendeletében 70 000 aranyat hagyott az osztrák kézen lévő nyugati várak kiváltására. Nagy érdeklődést mutatott a tudományok és művészetek iránt. Olasz humanisták és itáliai egyetemeken tanuló magyarok ajánlották neki műveiket. Pécssett humanista központot létesített, ahol új püspöki palotát és egy máig fennmaradt oltárt, Kassán pedig kápolnát építtetett. [RGy–PK]

Várdai Ferenc (1474?–1524?) · A gyulafehérvári humanista kör vezetője Itáliában szerezte humanista képzettségét. Hazatérte után, 1507-től királyi titkár, 1509–1511-ben kincstartó, váci, majd 1514-től erdélyi püspök. Jeles könyvgyűjtő és mecénás volt. Díszes pontifikáléja maradt fenn. Többek között Stephanus Taurinust, Adrianus Wolphardust, Celio Calcagninit támogatta. [PK]

Handó György (†1480 körül) · Bécsben, 1451-től Ferrarában járt egyetemre, Padovában jogi doktorátust szerzett. 1465-től pécsi prépost, 1476–1478 között kincstartó, 1478-tól kalocsai érsek. Mátyás kancelláriájában működött, halála előtt főkancellárként; a király fontos diplomáciai feladatokkal is megbízta őt. Nápolyi követségéről hazatérőben Firenzében hatalmas összegért vásárolt könyveket, Pécssett körülbelül 300 kötetes nyilvános könyvtárt alapított. Életrajzát Vespasiano da Bisticci írta meg. [PK]

Magyi Sebestyén (Sebastianus Maghius, 16. század eleje) · Humanista költő, filológus. Szatmári György támogatásával Krakkóban (1508) és Bolognában (1509–1513) végezte egyetemi tanulmányait. Hazatérve Nagyszőlősen pap, 1516-tól váradi olvasókanonok. 1513-ban Bolognában jelentette meg Janus Pannonius Guarino-panegyricusának második kiadását (az első 1512-ben Bécsben jelent meg). Kiadása előszavában nagy nemzeti öntudattal méltatta Janust, és ez hozzájárult a költő nemzetközi hírének növeléséhez. [PK]

cseh humanista költő, **Bohuslav Hasistejnsky z Lobkovic** állt az élükön. Főképp Magyarországon élő külföldiekre alapozta az első nagy német humanista költő, **Conrad Celtis** bécsi központú akadémiáját, a **Dunai Tudós Társaságot** (*Sodalitas Litteraria Danubiana*), melyet közép-európai humanistákból hozott létre. A tagok ifj. **Vitéz János** veszprémi püspököt választották elnökükké. A budaiak önálló csoportként (*contubernium*) is rendeztek összejöveteleket.

II. Lajos király uralkodása (1516–1526) vége felé **Rotterdami Erasmus** eszméi és művei Magyarországon is terjedni kezdtek, és a királyi párt is meghódították. A humanista kultúra a társadalom szélesebb köreiből is eljutott, így az alsóbb papsághoz és városi polgárokhoz. A korszerű műveltség terjesztésében továbbra is a magyar egyházi elit állt az élen. Bár **Estei Hippolit** (*Ippolito d'Este*) egri püspökkel versengeni nem tudtak, magyar főpapok (például **Szatmári György**, **Várdai Ferenc**) is gyűjtötték, olvasták az ókori és humanista szerzők műveit (**Handó György** humanista könyvtárat is alapított Pécssett), tanulmányaikban tehetséges ifjakat támogattak, és körükbe gyűjtötték, pártfogolták a humanista irodalmárokat, szerzőket.

A Jagelló-korban a magyar humanisták érdeklődésének és tevékenységének középpontjában Janus Pannonius kéziratának összegyűjtése, életművének kiadása és értékelése állott, ami országos közüggé is vált. A Janus-filológiában – részben magyar tanítványaik és támogatóik, részben pedig a költő nemzetközi hírneve és nagysága miatt – külföldi tudósok is szerepet vállaltak. A magyarok közül főképp költők (**Magyi Sebestyén**, **Adrianus Wolphardus**) jeleskedtek Janus kiadásában. A költőt példaképnek tekintették, emellett a nemzeti öntudatot, büszkeséget rá hivatkozva táplálták. A korszak kiemelkedő magyar filológusa **Matthaeus Fortunatus**, aki európai rangú Seneca-kiadást publikált (1523).

Az irodalomban leginkább a költészet virágzott, magyar szerzők újabb műfajokat honosítottak meg benne. Kortársai nagyra értékelték **Jacobus PISO** költőt, Erasmus első magyarországi barátját. **Stephanus Taurinus** magyar témájú eposzt szerzett, a Dózsa-féle parasztlázadást énekelte meg *Stauromachia* című művében. Ez hatott **Nagyszombati Mártonra**, aki Nándorfehérvár eleste (1521) után *Magyarország főuraihoz (Ad regni Hungariae proceres)* című eposz-igényű költeményében a török elleni összefogásra és védekezésre buzdította a címzetteket. Költőnek is tehetséges volt **Hagymási Bálint**, akinek egy Magyarország szépségét és gazdagságát dicsérelő költeményét érdemes megemlíteni *A bor és a víz dicsérete, illetve kárhoztatása (De laudibus et vituperio vini et aquae)* című *declamatioja* mellett, mely klasszikus idézetekben gazdag.

A költő **Bartholomeus Francofordinus Pannonius** a humanista vígjátékot honosította meg *Tücsök (Gryllus)* című művével. Jagelló-kori prózánkban tovább virágzott a humanista levél; e műfaj legjelentősebb szerzője ebben a korban **Váradi Péter**, aki 1490–1497 között írt leveleit gyűjtötte egybe *Leveleskönyvében*.

A felsorolt művek azt példázzák, hogy Magyarországon széles körben megnőtt az igény a latin humanista irodalom iránt. Ez – a filológiával együtt, mely felkeltette az érdeklődést az anyanyelv iránt – lerakta az alapot ahhoz, hogy nemsokára megszülethessék magyar nyelven is a reneszánsz irodalom.

JACOBUS PISO: LEPTÁHOZ

Bárhogyan is vallo, hogy szép a vidéken az élet:
városi otthonomat mégis elébe teszem.
Várban a szállásom, biztos falakon menedékem,
éjszaka és nappal várta vigyáz mireánk.
Bacchus is arra tekint, el nem marad ő sem, a népes
cimborahad vígan lábaihoz települ.
Gyűlik a vendég is, finomult ízlésű barátok,
tréfabeszéd, bölcs szó járja gyakorta velük.
Bárha vadászprédád dám, kecske, nyulacska s az őz lesz,
vadkant és szarvast hordj csak a konyha elé,
lődd a nyilat jobban, mint Herkules arra a sasra,
mely Kaukázusban Prometheusra csapott,
légyen a tóban a hal bőven, völgyed csupa Tempe
s Múzsák kútjánál jobb italú patakod;
erdőd mélyen zengjen filoméla csapatja
s égen, földön kelt mind valamennyi madár:
bármi legyen még és minden bőven – de nekem csak
mégis erőt, örömet városi tűzhelyem ad.
S hogyha netán kérde, mért gondolom ezt?
Nos, azért, mert más fából faragott mindenünket a sors.

Forrás: Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I. Humanizmus.

Szerkesztette: Ács Pál–Jankovics József–Köszeghy Péter.

Fordította: Geréb László.

Balassi Kiadó, Budapest, 1998, 453.

Wolphardus, Adrianus (Enyedi Adorján, 1491–1544) · Humanista költő, filológus, költeményei nagyrészt elvesztek. 1521–1522-ben Bolognában jogot tanult, ott adta ki három kötetben Janus Pannonius *Marcello-panegyricusát*, görög fordításait és elégiáit. A kéziratokat Gyulafehérváron találta, ahol 1516-tól kanonok volt. A kiadásokat iskolai használatra szánta. [PK]

Fortunatus, Matthaeus (Szerencsés Máté, †1528) · Padovában, ahol egyetemre járt, végezte el Seneca Maior természettudományos művének (*Naturales Quaestiones*) szövegkritikai munkáját és kommentálását, a kötet 1523-ban Velencében jelent meg. Erasmus nagyra értékelté, saját, revideált Seneca-kiadásában (1529) a nevét feltüntette és javításait átvette. [PK]

Piso, Jacobus (1480–1527) · A Jagelló-kor legkiválóbb magyarországi költője, kortársai Janus Pannoniusszal egy sorba helyezték. Medgyesi szász család gyermeke, a bécsi egyetemen tanult, Itáliában jogot végzett. Diplomata, királyi titkár, II. Lajos király egyik nevelője volt. Erasmus első magyar híve, a németalföldi humanistával haláláig levelezett. A Dunai Tudós Társasággal is kapcsolatban állt. Élen járt Erasmus eszméinek terjesztésében, budai háza külföldi és magyar humanistáknak volt aziluma és találkozóhelye. [PK]

Taurinus, Stephanus (Stieröxel István, 1480?–1519) · Humanista költő. Thurzó Szaniszló püspök támogatásával Olmützben, majd a bécsi egyetemen tanult, ahol többek között Conrad Celtis volt a mestere. Bakócz Tamás esztergomi érsek jogtanácsosa, 1517-től Váradi Ferenc mellett vikárius és kanonok Gyulafehérváron. *Stauromachiajában* a Dózsa-háború okait és eseményeit a nemesség ízlésének és érdekeinek megfelelően adta elő. [PK]

Nagyszombati Márton (Martinus Thyrnavinus, 16. század eleje) · Magyar humanista költő, valószínűleg Nagyszombatban született. 1505-től bencés szerzetes. Tanulmányait a krakkói, majd a bécsi egyetemen végezte. Képzettségével és széles látókörével kitűnt rendtársai közül, fő támogatója Tolnai Máté rendi reformjának. 1508-ban pannonhalmi perjel, később szerencsi, majd tatai apát, 1518-ban kolozsmonostori apát. 1520-ban ismét Pannonhalmán működik. Említett versében Taurinus eposzát követte, részleteket is átvett belőle. Két költeményt írt Bakócz Tamás dicséretére. [PK]

Hagymási Bálint (Valentinus Cybeleius, 1490?–1517) · Varasdi születésű humanista író, költő. Szatmári György pécsi püspök költségén tanult a bolognai egyetemen, 1512-től pécsi és székesfehérvári kanonok. A bor és víz dicséretéről és szidalmáról szóló művecskéjét, mely tele van bibliai és ókori klasszikus idézetekkel, az Iszokratész-fordító gibárti Kesserű Mihály egyik *symposionja* után szerezte. Művében a vágánköltészet vetélkedésének elemeit az iszokratészi *declamatio* jellegzetességeivel ötvözte. [PK]

Francofordinus Pannonius, Bartholomeus (1490 körül–1540 előtt) · Az első ismert magyar komédiaszerző. Családja valószínűleg Frankfurból származott. A krakkói és a bécsi egyetemen tanult; 1517-ben Budán, majd Selmechányán iskolamester, evangélikus prédikátor Besztercebányán. Szatmári György pécsi püspök humanista körébe tartozott. Műveiben Plautus és a *Paulus* című komédiát is szerző Vergilio hatása érezhető. [PK]

Váradi Péter (1450 körül–1501 júniusa előtt) · Vitéz János rokona, az ő költségén tanult Bolognában. Hazatérve Mátyás kancelláriájában működött, 1480-tól főkancellár és kalocsai-bácsi érsek. Mátyás király összegyűjtette vele Janus Pannonius műveit. 1484-ben börtönbe vetette, ahonnan csak 1490-ben szabadult. Trónigényében Corvin Jánost támogatta, majd visszavonultan bácsi udvarában élt haláláig. [PK]